

Jezik med sistemskostjo in nesistemskostjo

*Metka Furlan**

Povzetek

Čeprav je sistemskost bistvena značilnost, ki določa jezik, v njem ni vse dosledno sistemsko. Nesistemskost jezika je lahko posledica delovanja vzorcev, ki so v jezikoslovju prepoznani kot analogija, disimilacija, asimilacija, premet itd., lahko pa je posredni znak o starejših prekinjenih tendencah z različnih razvojnih stopenj jezika.

Ključne besede: razvoj jezika, sistemski razvoj jezika, nesistemski razvoj jezika, fonem, fonetični razvoj, primerjalno jezikoslovje, tipologija

Language between systemicity and non-systemicity

Although systemicity is an essential characteristic that defines language, not everything in it is consistently systemic. The non-systematic nature of language can be the result of patterns in linguistics recognized as analogy, dissimilation, assimilation, metathesis, and so on, but it can also be an indirect sign of older interrupted tendencies from different developmental stages of language.

Keywords: language development, systemic language development, non-systemic language development, phoneme, phonetic development, comparative linguistics, typology

1 Uvod

Vsebino prispevka je spodbudil spomin na komentar prof. Janeza Orešnika, ko sem pred leti v Lingvističnem krožku predstavila nastanek nekaterega slovenskega narečnega besedja in me je, sicer dobro vedoč, da je slovenščina v razvojnem smislu prepoznana kot izredno zapleten jezikovni sistem, začudeno vprašal, ali se vse to najde v slovenščini. Moj tedanji odgovor je bil pritrdilen, tu pa želim predvsem na podlagi

* ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 1000 Ljubljana, metka.furlan@zrc-sazu.si

slovenskega jezikovnega gradiva izpostaviti, da je sinhrono jezikovno stanje vedno preplet sistemskih in nesistemskih razvojnih silnic.

1.1 Jezikovni razvoj

Materni jezik ali kateri drugi kasneje naučeni se pri govorcih dojema kot sistem številnih pravil, ki jih je treba upoštevati, da sogovornik sporočilo razume. Sistemskost jezika ni le laični vtis govorcev, ampak je pomembno vodilo jezikoslovja, ko na različnih ravneh jezika sistemskost prepozna, z ubesedovanjem to stanje uzavešča in prispeva k boljšemu razumevanju zapletene zgradbe jezika. Čeprav je sistemskost bistvena značilnost, ki določa jezik, saj omogoča in ohranja njegovo uporabnost za sporazumevanje, v jeziku nikakor ni vse sistemsko, ker premočrtnost jezikovnega razvoja stalno preoblikujejo številne sekundarne spremembe, ki pričakovano idealno sistemskost jezika uspešno rušijo. Mednje uvrščamo pojave, kot so analogija, disimilacija, asimilacija, premet, variante sandhi, napačne dekompozicije itd. Ti diametralno nasprotni silnici pomembno sooblikujeta jezikovni sistem, a vse kaže, da prva, sistemska, vedno nadvlada nad drugo, nesistemsko oziroma desistemizirajočo, saj v nasprotnem primeru ne bi imeli sredstva za sporazumevanje, ampak kaos. To dogajanje v jeziku je najopaznejše, očitno in tudi dokazljivo, če se na jezik pogleda z diahrono perspektive oziroma bolje s perspektive primerjalnega jezikoslovja, ki omogoča sledenje posameznih razvojnih stopenj jezikovnih enot v zgodovinskem in predzgodovinskem = nezapisanem obdobju jezika in zato vpogled, kako se je konkretna jezikovna enota glasila pred drugo, že spremenjeno. Na tako dogajanje v jeziku želim pokazati na fonetično-fonemskem stanju besed.

2 Sistemski fonetični razvoj

Ko se zasleduje razvoj starejšega fonemskega sestava v mlajšega, se ve, da se fonetični razvoj fonemov večinsko udejanja sistemsko, kar pomeni, da se bo konkretni fonem s starejše razvojne stopnje jezika na naslednjo mlajšo v vseh položajih razvil v enak mlajši fonem. Prav taka sistemskost primerjalnemu jezikoslovju omogoča nadzorovano in zanesljivo prodirati v zgodovino in predzgodovino jezikovnega razvoja, hkrati pa sistemskost omogoča metodo predvidljivosti, ker bo vsaka leksikalna enota s tem konkretnim fonemom na mlajši razvojni stopnji imela enak mlajši fonem. Tako se je npr. pide. leksem **uľkʷo-s* 'volk' s svojo fonemsko sestavo v psl. sistemsko pričakovano razvil v **uľlkʷ* 'volk', nadalje v psln. **uľk*, kar je dalo tudi v slovenskem

knjižnem jeziku sprejeti odraz *vôlk* [vôʎk] (SSKJ),¹ ki se je v nadaljnjem razvoju še vedno sistemsko razvil npr. v primorsko obsoško *ù:k* (Bovec – Ivančič Kutin 2007). Ta pide. leksem se je prek različnih razvojnih stopenj do slovenskih narečnih odrazov stalno razvijal sistemsko in predvidljivo tudi v naglasnem in znotraj tega tudi v tonemskem oziru. Sistemski fonetični razvoj tega pide. zoonima ni bil moten niti v razvoju npr. do lit. *vil̃kas* ‘volk’ ali sti. *vŕkas* ‘volk’, nasprotno pa je bil moten pri odrazih v drugih skupinah ide. jezikov, kot ob lat. *lupus*² in gr. λύκος ponazarja tudi pgerm. **wulfaz* ‘volk’ = got. *wulfs*, stvn. *wolf*, nvn. *Wolf* namesto pričakovanega sistemskega razvoja v pgerm. ***wulhwaz*.³

2.1 Položajno spodbujeni sistemski fonetični razvoj

Med sistemske fonetične razvoje spadajo tudi položajno spodbujeni, ko fonetično okolje povzroči, da se fonem fonetično ne razvija po ustaljeni nevtralni sistematiki, ampak posebno fonetično okolje povzroči sistemski razvoj v drugačen rezultat. V pide. se je zvalnik leksema za volka glasil **u̯lk^ue*, prednji samoglasnik desno od velara iz pide. labiovelara pa je ta praslovanski zapornik palataliziral v **č* in odraz se je glasil **u̯lč^ee*, kar je po nadaljnjem sistemskem razvoju dalo npr. stesl. *vl̃če* in hrv., srb. *vûč^e*.

3 Nesistemsko spreminjanje fonemske strukture besed

3.1 Nesistemska sprememba enega fonema v besedi

Palatalizacija velara v odrazu pide. zvalnika **u̯lk^ue* je pričakovana tudi v stari indijsčini. Toda namesto sti. ***vŕca* se zvalnik glasi *vŕka*, ki s *-k-* ne kaže na nobeno od sistematik pri fonetično-fonemskem razvoju do staroindijskega sistema, ampak je odraz nepričakovane, nepredvidljive in nesistemske spremembe, in sicer analogije. Pričakovani položajno sistemsko spodbujeni odraz v sti. ***vŕca* je bil zamenjan z obliko *vŕka*, ker so vse razen zvalniške oblike v deklinacijskem vzorcu tega samostalnika ohranjale velar nepalataliziran, npr. *vŕkas* Nsg m, *vŕkam* Asg, *vŕkasya* Gsg

1 Kasneje normirano kot *vôlk* [vôʎk] (SP 2001) z odpravljenim ozko izgovarjavo samoglasnika.

2 Če lat. *lupus* ni iz povsem drugega pide. izhodišča in pratorodno z av. **rupi-* ‘kuna’ < iiran. **lupi-* (L. Repanšek, ustno) < pide. (H)*u̯lp-i-* in tudi z lat. *volpēs* f ‘lisica’, kar kot alternativno možnost predstavlja de Vaan 2008, 353, 688.

3 Odstopanje od razvojne sistematike se enako kot v pgerm. **fimfe* ‘5’ ← pide. **pénk^ee* ‘5’ > sti. *pánca* ‘5’ razlaga z zamenjavo **k^us* **p* za zvočnikom in labialnim vzglasjem (Kroonen 2013, 598).

itd. Analogija, ki sicer upravičeno velja za rušilko razvojne sistemskosti v jeziku, tj. rušilko jezikovne kontinuitete, je v tem primeru povzročila vzpostavitev jezikovne diskontinuitete, a hkrati nove sistemskosti, saj po njenem delovanju ves deklinacijski vzorec vsebuje osnovo *vŕk-* in je zato enostavnejši, ekonomičnejši.⁴ Enak konvergentni analoški vzorec je iz sistema izločil tudi sti. fonetično sistemsko pričakovani feminativ ***vŕcŕ-* f 'volkulja' in ga nadomestil z *vŕkŕ-*, ker je bil jezikovni občutek o povezanosti z besedotvorno podstavo *vŕka-* m 'volk' močno živ.

Nasprotno pa se enaka analogija ni udejanila pri slovanskem feminativu **ublčŕca* f 'volkulja' (= hrv., srb. *vučica*, r. *volčica*, p. *wilczyca* itd.) k **ublkv*, ki se od staroindijskega razlikuje le po podaljšanju s feminativno varianto velarne pripone **-ko-* iz pida. **ul^uk^u-iH₂* > sti. ***vŕcŕ-* >> *vŕkŕ-*. Z analogijo spodbujena sti. varianta *vŕkŕ-* je tipološko primerljiva s sln. *knjigica* ob prvotnejši in še vedno obstoječi sistemsko pričakovani palatalizirani varianti *knjižica* iz besedotvorne podstave *knjiga*.

Spremembe, kot so analogija, disimilacija, asimilacija, premet ipd., se udejanjajo brez kakršne koli predvidljivosti in se zato uvrščajo med nesistemske spremembe jezika, ki v razvojnem smislu nesistemske spreminjajo fonemsko strukturo besed.

Če nesistemske spreminjanje fonemske strukture besed povzroči le spremembo enega fonema namesto razvojno pričakovanega, kot se je udejanjilo v sti. zvalniku *vŕka* in feminativu *vŕkŕ-*, sta jezikoslovni nadzor in razlaga nad porušenim pričakovanim sistemskim razvojem bolj ali manj obvladljiva in razložljiva.

3.2 Nesistemska sprememba več kot enega fonema v besedi

Možnost za dokazljivost nesistemske spremembe fonemskega sestava besede se premo sorazmerno manjša z večanjem števila nesistemske spremenjenih fonemov v besedi, čeprav do takih sprememb v besedi prihaja postopno in ne sočasno. V živih jezikih z razvejenim narečnim sistemom, kot je npr. slovenščina, je možnost za dokazljivost teh sprememb večja kot v jezikih z manjšim korpusom leksikalnega gradiva. V takih sistemih primerjalna metoda in metoda rekonstrukcije omogočata prepoznavati relativno kronologijo sistemskih in nesistemskih sprememb fonemskega sestava besed, ta pa je pomembno vodilo pri ugotavljanju, kdaj in v katerem fonemu je do nesistemske spremembe prišlo.

4 De Saussure 1916, 258 je pri analogijah, ki sprožajo vzpostavitev nove sistemskosti, uporabil oznako *régularité* 'regularnost, pravilnost': *l'analogie a de nouveau unifié les formes et rétabli la régularité*, v prevodu B. Turka je analogija /.../ znova poenotila oblike in spet vzpostavila pravilnost (de Saussure 1997: 181). Taka oznaka se s sodobnega zornega kota ne kaže primerna, saj implicira, da bi prvotnejše, predanaloško stanje ne bilo regularno oziroma pravilno.

Praslovanska beseda **netopýr'b* m 'vespertilio' se je v posamezne slovanske jezike deloma razvijala sistemsko, kar se odraža tudi v sln. *netopír* m, g -*rja*. Toda slovensko narečno gradivo (in tudi drugi slovanski jeziki) kaže na vrsto odrazov z enakim pomenom, a spremenjeno fonemsko sestavo, ki je ni mogoče razložiti s sistemskimi fonetičnimi razvoji. Vzglasni *m-* namesto pričakovanega *n-* se potrjuje npr. v gor. *metopí:R*, g -*ja* (Kropa – Škofic 1996), *metopír* (Polica pri Kranju – SLA), dol. *metopîr* (Mirna – SLA), štaj. srsav. *metopîr* ob *matapîr* (Vransko – SLA). Enako vzglasje v treh narečnih skupinah je znak, da je zamenjava *n-* z *m-* starejša od nastanka narečnih govorov, v katerih je potrjena. Enako stanje v hrv. čak. zvezi *pôl mîša pôl metopîrâ* 'netopir' (Dračevica na Braču – ČDL) pa nakazuje, da je zamenjava verjetno še starejša in se ni udeležila šele v slovenskem sistemu, spodbudila pa jo je verjetno disimilacija zaporedja $n : t \rightarrow m : t$.⁵ Toda primor. obsoš. *metufîr* m, g -*ja* (Bovec – Ivančič Kutin 2007), *metufîr* (Log pod Mangartom – SLA), *metofîr* ob *netofîr* (Trenta – SLA) kažejo tudi na nesistemsko spremembo *-p-* v *-f-*, ki je praviloma posledica formalne ekspresivizacije besede, kot npr. v sln. *škrofîti* 'spargere' ob prvotnejšem *škopîti*. V obsoškem KREDU pa se oznaka za netopirja glasi *matoχîr* (SLA) s sistemsko pričakovano redukcijo nenaglašene *e*, prim. *sæstrâ* 'sestra' (SLA), in s *χ* namesto *f*. Ker je v govoru Kreda fonem *χ* iz prvotnega *f* potrjen le v izglasju, prim. *škòχ* 'škoč', *brítaχ* 'britof, pokopališče', *žlájχ* 'žlajf, zavora', toda *fəžðu* 'fižol', *fəcðu* 'robec' (vsi primeri iz SLA), je zamenjava *f* s *χ*,⁶ ki se odraža v *matoχîr*, nesistemska.

V prikazanih sodobnih narečnih odrazih kaže beseda *netopir* na tri nesistemske razlike: najprej je bil zamenjan vzglasni *n-* z *m-*, nato *-p-* s *-f-*, namesto *-f-* pa se pojavlja *-χ-*. Vse druge spremembe fonemskega sestava prvotnega **netopýr'b* prek jslov. dial. **metopír* v sln. dial. **metofîr* in nadalje v sln. dial. **metohîr* so odraz sistemskih fonetičnih razvojev fonemov.

Če je zamenjavo *n* z *m* možno označiti z disimilacijo po dentalnosti, zamenjavo *p* s *f* pa s formalno ekspresivizacijo, ostaja zamenjava *f* s *h* v okviru znanih vzorcev nesistemskih sprememb osamljena.

5 Tipološko enako spremembo odraža kor. rož. predlog *màd* 'nad' ← **nadъ*, ki jo Ramovš (1924, 314, 98) sicer označuje kot diferenciacijo. Toda sekundarni *M-* v atpn *Miklavž* ← nvn. *Nikolaus* je posledica asimilacije po labialnosti $m : l \leftarrow n : l$ (Ramovš 1924, 97).

6 Toda v terskem Breginju z *matoχîr* 'netopir' iz **metohîr* se *χ* namesto pričakovanega *f* pojavlja tudi v vzglasju, npr. *χáruž* 'farovž, župnišče', *χrîr'stæk* 'fruštek, zajtrk', *χacðu* 'ruta; robec' (vse po SLA), cgn *Hurlan* iz Furlan (M. Šekli, ustno), toda *žlájf* 'zavora' (SLA). Zamenjava *f* z narečnim *χ* oziroma *h* je v različnih pozicijah, tj. v vzglasju, medglasju (pred samoglasnikom ali soglasnikom) in izglasju, znana v številnih slovenskih narečnih govorih, a v nobenem ni bila prepoznana kot sistemska.

3.3. Jezikovna enota kot rezultat razvoja

V vsakem živem ali mrtvem jeziku so njegove sinhronne jezikovne enote, najsi gre za foneme, morfeme, osnove, oblike ali skladenjske zveze, rezultat jezikovnega razvoja. Upoštevajoč to nesporno dejstvo, pomeni, da so vse sinhronne jezikovne enote primerne za primerjalnojezikoslovno obravnavo, ki naj jih pojasni v njihovem razvojnem oziru. Če je razvoj potekal sistemsko, je njihova postopna razvojna pot praviloma jezikoslovno obvladljiva, dokazljiva in razložljiva, če je izpolnjen pogoj, da so vsaj nekatere razvojne stopnje neposredno (dejansko izpričano gradivo) ali posredno (genetično sorodno in/ali rekonstruirano gradivo) potrjene. Če pa je razvoj jezikovne enote potekal tudi nesistemsko in nepredvidljivo, kot ponazarja razvoj iz psl. **netopýr* 'b do sln. obsoš. *mətoχír*, je možnost razlage njihovega nastanka in razvoja seveda manjša. Še posebej pa je pičila, če t. i. razmeroma ugodnih delovnih okoliščin za razlago, kot obstajajo v primeru razlage *mətoχír*, ni.

3.3.1 Obsoški hapaks legomenon *fədeγùoreŋk* 'mestna lastovka' in izvajanje iz hudournik

V slovenščini je obsoški ornitonim *fədeγùoreŋk* m 'mestna lastovka' (Bovec – Ivančič Kutin 2007) hapaks legomenon = enkratnica. Njegovo fonemsko zaporedje kaže, da sta polglasnika *ɣ* v prvih dveh zlogih posledica redukcije, redukciji pa je bilo podvrženo tudi izglasje *-reŋk* iz prvotnega **-rnik*. Soglasniško zaporedje ornitonima se je zato prvotno glasilo *f-d-g-rn-k*. Ob fonemskem zaporedju *f-d-g-rnik* in pomenu se nakazuje možnost fonetičnega izvajanja iz ornitonima *hudoûrnik* 'lastovkam podobna ptica selivka z dolgimi, ozkimi krili' (SSKJ). Povezovanje teh dveh ornitonimov upravičuje skupni sém 'lastovka' in le po Scopoliju sporočeni pomen 'Hirundo urbica' zapisa *Huda urnik* (Scopoli 1769, 166). Glede fonemskega sestava sta ornitonima prekrivna le v zaporedju *-d-rnik*, v preostalem pa ne.

V obsoškem govoru Bovca se vzglasni *f-* iz *h-* ne potrjuje niti kot sistemska niti kot nesistemska fonetična sprememba, polglasnik *ɣ* pa je lahko nastal po redukciji iz *u*, npr. *stədè:nc* 'studenec' (Ivančič Kutin 2007, 15), in tudi iz *o*, npr. *pɛ'tok*, *g pɛtuóka* 'potok', čeprav so redukcije nenaglaščenega *o* v govoru večinsko potrjene z odrazom *u*, npr. *kuliéno* 'koleno', *puliéno* 'poleno' (Ivančič Kutin 2007, 15). V razmerju *fədeγùoreŋk* : *hudoûrnik* to dopušča določitev prvotnega zaporedja **fudo??rnik*.

V zaporedju *-γùor-* odraža fonem *-ùo-* razvoj naglaščenega *o* pred *r*, ki se v slovenskih narečnih govorih sporadično in nesistemsko pojavlja namesto prvotnega *u* kot posledica znižanja artikulacije (Furlan 2005, 120). V bovškem govoru se pojav potrjuje le v primeru *kùorba* 'vlačuga, kurba' (Ivančič Kutin 2007), drugod pa npr. v črnovr. *kûərba*

‘kurba’, *kûæɾɛŋq* ‘kuretna’, *kûæɾŋk* ‘kurnik’ in tudi *χûdɔ̌uæɾŋk*, a v pomenu ‘potok, ki priteče ob hudi uri’ (Tominec 1964), dol. *kôra* ‘kura’ (Hotedršica – SLA), obsoš. *mexuôr* ‘mehur’ (Trenta – SLA). To dopušča določitev prvotnega zaporedja **fudoʔornik*.

Pri izvajanju *fɛdɛɣuœɾɛŋk* iz *hudoûrnik* povzroča težave γ, ki ga beseda *hudoûrnik* nima. Ornitonim *hudoûrnik* temelji na besedni zvezi *huda ura* ‘slabo vreme’, ker so ptiči z njim označeni kot znanilci slabega vremena, saj se v obdobju poletnih globokih ciklonov v ogromnih jatah odpravijo iz ciklonskega območja (Geister 1995, 149). Prek skladenjske zveze **hudourni ptič* je bil posamostaljen v *hudoûrnik* < **hudoûrɲnikɔ*, njegov homonim *hudoûrnik* ‘potok ...’ pa iz **hudourni potok*. Ta se v koroškem obirskem *χudawu:ræŋq* ‘divji potok’ (Karničar 1990) kaže s protetičnim -w-, torej **hudovûrnik*. Obsoški -γ- je zato lahko prek fonetične stopnje **-gɥ-* nastal iz protetičnega -ɥ-, kot je razvojno pot nastanka takih g iz prvotnega **ɥ* sicer z drugimi primeri pokazal že Ramovš 1924, 159–160. Končni rezultat tega pojava je viden npr. v sln. narečnih odrazih za oso iz psl. **osǎ*, kot so npr. primor. nad. *gosá* poleg *osá* ‘vespa’ (Špehonja 2012b), rovt. črnopr. *γôsa* (Tominec 1964), kor. rož. *hõsa* (Žitara vas/Sittersdorf – SLA), vmesni pa npr. v primor. kraš. *γuõsa* ‘osa’ (Sovodnje – SLA), istr. *γuõsa* ‘isto’ (Plavje – SLA), notr. *γuâsa* (Kolonkovec (Trst)/Coloncovez (Trieste), Hrpelje, Sežana – SLA), gor. *γuâsa* (Dolsko – SLA). To dopušča določitev prvotnega zaporedja **fudoʔornik*.

V obsoškem govoru Bovca razvoj *f* v *h* ni sistemski, narečno gradivo, v katerem je bil sporočen ornitonim *fɛdɛɣuœɾɛŋk*, ga ne potrjuje niti kot nesistemsko spremembo, čeprav je bil pojav kot sporadičen in nesistemski prepoznan v številnih primerih drugih narečij ali govorov, prim. kraš. *kôžaf* poleg *kôžax* ‘kožuh’, rez. *kožuf* ‘isto’, kraš. *frûška* ‘hruška’, gor. *fǰmõŋka* ‘harmonika’ (Bohinj), dol. *nûft* ‘noht’ (Borovnica), pkm. *riřtar* ‘rihtar’ (Ramovš 1924, 239), jnotr. *frûška* ‘hruška’, *žîɛfnîk* ‘žehtnik’ (Rigler 1963, 172), gor. *kwîft* ‘utež (kot izposojenka iz n. *Gewicht*)’, *ôfct* ‘ohcet’ (Čop 1983, 83). Pojav nesistemske zamenjave *h* s *f* je obraten nesistemski zamenjavi *f* s *h*, ki je bila omenjena pri zgornji razlagi nastanka **metohîr* iz **metofîr*, kot obojesmerni pojav⁷ ga za območje zgornjesavskih dolin izpostavlja Čop 1983 l. c., ki navaja tudi primer *xantak* ‘fanteč’. To dopušča določitev prvotnega zaporedja **hudoʔornik*.

Poskus razlage nastanka obsoš. *fɛdɛɣuœɾɛŋk* je pokazal, da je izvajanje iz *hudoûrnik* možno le ob aplikaciji kar treh fonemskih sprememb, ki so v slovenskih narečnih sistemih sicer razmeroma pogosto potrjene, nobena pa nikjer ni sistemska in tudi ne dopušča uvrstitve med klasično prepoznane vzorce nesistemskih sprememb tipa analogija, disimilacija, asimilacija itd.:

7 Obojesmerni pojav se ugotavlja tudi pri *b* in *v* [ɥ] (Furlan 2012).

- a) $u + r \rightarrow o + r$;
 b) $u \rightarrow *gu \rightarrow g$ (= obsoš. γ);
 c) $h \rightarrow f$.

Sistemiški razvoj je v ornitonimu moč prepoznati v redukciji treh samoglasnikov *u, o, i* in ohranitvi soglasnikov *d, r, n* in *k*. Večinska ohranitev soglasniškega ogrodja in postopno spreminjanje ostalih soglasnikov sta verjetno vplivali, da se je temeljni sém 'lastovka' ohranil do sodobnosti.⁸

Po strogih pravilih primerjalnega jezikoslovja je razlaga obsoškega *fęđę̀uoreňk* iz *hudoũrnik* neprimerno slabše argumentirana kot npr. razlaga obsoškega *ũ:k* 'volk' iz pide. **ũk^uo-s* 'isto', pa tudi obsoškega *matoχĩr* iz psl **netopýr'b*, ker temelji le na tipologiji in aplikaciji treh jezikovnih pojavov, ki so bili v slovenskih narečjih sicer prepoznani, a nikjer kot sistemiški. Ob njih in tudi drugih se ponuja razlaga, da lahko tudi kažejo na ostanke starejših razvojnih silnic oziroma tendenc, ki so bile v slovenščini prekinjene, in bi zato sistematično in arealno preučevane lahko pomembno prispevale k boljšemu razumevanju postopne diferenciacije slovenščine. Nedvomno prekinjeno tendenco odražajo slovenski narečni primeri z ohranjeno soglasniško skupino *dl* < psl. **dl* namesto pričakovanega sistemskega odraza v sln. *l*, ki se kot arhaizmi ohranjajo na skrajnem slovenskem zahodnem območju, s primeri *jé:dla* 'jela/jelka', *sá:dlo* 'salo', *ší:dlo* 'šilo' (Ivančič Kutin 2007) pa se potrjuje tudi v bovškem govoru z ornitonimom *fęđę̀uoreňk*.

Nesistemske sinhronega jezikovnega stanja torej ni nujno le posledica nesistemskih pojavov, kot so analogija, disimilacija itd., ampak lahko tudi posledica prekinjenih razvojnih tendenc na starejših razvojnih stopnjah jezika. Ohranjajo torej lahko sistemskost preteklih stanj v razvoju jezika.

8 Ob *fęđę̀uoreňk* uganko predstavlja sinonim *podgorida* 'mestna lastovka', ki ga je v bovškem govoru slišal že Erjavce 1882/1883, 282, ponovno, a reduciranega kot *pudýurí:da* 'mestna lastovka' pa zbirateljica bovškega narečnega gradiva Barbara Ivančič Kutin (Ivančič Kutin 2007). Izglasje *-ida* je gotovo sekundarno in romanskega izvora, prim. izglasje sln. *robída* 'Rubus fruticosus' (Štrekelj 1892, 5) ← rom. **ro'bę:da* ← lat. *rubētum* 'robidovje', čeprav je ornitonim prvotno avtohtono slovenski, je upravičeno ugotavljal Erjavce 1882/1883, 283. V terskem Breginju ornitonim *parýxorída* z drugačno predpono označuje majhno lastovico (SLA), na italijanski strani pa je Baudouin de Courtenay zabeležil v primerjavi z breginjskim primerom verjetno še nereducirano tersko varianto *preýorída* 'rondone di montagna' = 'planinski hudournik, Apus melba' z obrazložitvijo *je skwázňj tej lástovica, má ma ýnię̀zdo tí pot skálami* 'je skoraj kot lastovka, a ima gnezdo pod skalami' (Plestišča/Platischis – Spinozzi Monai 2009, 259). S predručenim, disimiliranim soglasniškim sestavom *r : l* ← *r : r* in popolno redukcijo nenaglasnega *o* je bilo v Drežnici evidentirano obsoš. *preýlídá* 'ptič, podoben lastovki' (SLA). Na skrajnem zahodnem območju z močnim romanskim vplivom so le v govorih stičnega obsoškega in terskega narečja potrjeni ornitonimi s skupnim sémom 'lastovka' in samo delno fonemsko prekrivnostjo, a z izglasjem *-ida* kažejo na njegovo sekundarno preoblikovanje, zato ne gre popolnoma izključiti možnosti, da so bili iz razvojne predstopnje *fęđę̀uoreňk*, ki je že vsebovala zaporedje *-gornik*, ljudskoetimološko preoblikovani, morda pod vplivom izposojenke *gorna* 'strešni žleb' iz furl. *gorne* 'isto', prim. nad. *ghórna/górna* 'grondaia' (Rigoni, Salvino 1999) = 'žleb', ker lastovke gnezdiijo pod žlebom/pri žlebu.

4 Sklepna misel

Čeprav jezikovni razvoj večinsko usmerjajo sistemske silnice, bi bilo za boljše prepoznavanje zgodovine spreminjanja jezikovnih sistemov treba pristopiti k bolj sistematičnemu prepoznavanju jezikovnih pojavov, ki odražajo njegovo nesistemskost, saj tudi ti enako kot sistemski jezik sooblikujejo na vseh njegovih ravninah.

Krajšave

Asg = akuzativ singularja, av. = avestiški, cgn = kognomen, priimek, čak. = čakavski, črnovr. = črnovrški, dial. = dialektičen, dol. = dolenski, f = femininum, furl. = furlanski, g = genitiv, gor. = gorenjski, got. = gotski, gr. = grški, Gsg = genitiv singularja, hrv. = hrvaški, ide. = indoevropski, iiran. = indoiranski, istr. = istrski, it. = italijanski, jnotr. = južnonotranjski, jslov. = južnoslovanski, kor. = koroški, kraš. = kraški, lat. = latinski, lit. = litovski, m = maskulinum, n. = nemški, nad. = nadiški, notr. = notranjski, Nsg = nominativ singularja, nvn. = novovisokonemški, obsoš. = obsoški, p. = poljski, pgerm. = pragermanski, pide. = praindоеvropski, pkm. = prekmurski, primor. = primorski, psl. = praslovanski, psln. = praslovenski, r. = ruski, rez. = rezijanski, rom. = romanski, rovt. = rovtarski, rož. = rožanski, sln. = slovenski, srb. = srbski, srsav. = srednjesavinjski, stcsl. = starocerkvenoslovanski, sti. = staroindijski, stvn. = starovisokonemški, štaj. = štajerski

Viri in literatura

- ČDL = *Čakavisches-deutsches Lexikon* I–III. Von Mate Hraste und Petar Šimunović. Unter Mitarbeit und Redaktion von Reinhold Olesch. Köln, Wien 1979–1983: Böhlau Verlag.
- Čop, Dušan. 1983. *Imenoslovje zgornjesavskih dolin*. Disertacija. Ljubljana.
- De Saussure, Ferdinand. 1916. *Cours de linguistique générale*. Lausanne, Paris: Librairie Payot.
- De Saussure, Ferdinand. 1997. *Predavanja iz splošnega jezikoslovja*. Prevod Boštjan Turk. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
- De Vaan, Michiel. 2008. *Etymological Dictionary of Latin and other Italic Languages*. Leiden, Boston: Brill.
- Erjavec, Fran. 1882/1883. Iz pótne torbe. V: *Letopis Matice slovenske za leto 1882. in 1883.*, uredil Fran Levec, 195–351. Ljubljana: Matica slovenska.
- Furlan, Metka. 2005. Rezijansko *tílac* »tilnik« (Bila): Praslovanski anatomski termin **tílъ* v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 11/1: 115–124.

- Furlan, Metka. 2012. Primorsko gradivo z v iz b v širšem slovenskem in slovanskem kontekstu. *Jezikoslovni zapiski* 18/1: 47–69.
- Geister, Iztok. 1995. *Ornitološki atlas Slovenije. Razširjenost gnezdk.* Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2007. *Slovar bovškega govora.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Karničar, Ludwig. 1990. *Der Obir-Dialekt in Kärnten: Die Mundart von Ebriach/Obirsko.* Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Kroonen, Guus. 2013. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic.* Leiden, Boston: Brill.
- Ramovš, Fran. 1924. *Historična gramatika slovenskega jezika II: Konzonantizem.* Ljubljana: Založila Učiteljska tiskarna.
- Rigler, Jakob. 1963. *Južnonotranjski govori: Akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Rigoni, Simona, in Salvino, Stefania. 1999. *Vocabolario italiano – natisoniano.* San Leonardo: Editore Comitato Pro Clastra O.N.L.U.S.
- Scopoli, Ioannis Antonii. 1769. *Annus historico-naturalis* I. Descriptiones avium musei proprii earumque rariorum, quas vidit in vivario Augustiss, imperatoris., et in museo excell. comitis Francisci Annib. Turriani. Lipsiæ.
- SLA = *Gradivo za Slovenski lingvistični atlas.* Oddelek za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Spinozzi Monai, Liliana. 2009. *Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay.* Udine: Consorzio Universitario del Friuli.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I–V. Ljubljana 1970–1991. Državna založba Slovenije.
- Škofic, Jožica. 1996. *Glasoslovje, oblikoslovje in besedišče govora Kroke na Gorenjskem.* Disertacija. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Ljubljana.
- Špehonja, Nino. 2012. *Vocabolario Italiano-Nediško.* Cormons: Poligrafiche San Marco.
- Štrekelj, Karel. 1892. Iz besednega zaklada narodovega. V: *Letopis Matice slovenske za leto 1892*, uredil Anton Bartel, 1–50. Ljubljana: Matica slovenska.
- Tominec, Ivan. 1964. *Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar.* Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.